

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Konsten att se livet från den ljusa sidan

En textanalytisk studie om maskrosbarns skyddsfaktorer

Av: Theresa Gunnersand & Malin Rees

Kandidatuppsats SOPA 63
HT 2017
Handledare: Maria Heintz

Abstract

Authors: Theresa Gunnersand & Malin Rees

Title: Always look on the bright side of life - a study of resilient children's protective factors.

[Translated title]

Supervisor: Maria Heintz

Assessor: Anders Östnäs

The aim of this study was to gain a deeper understanding of the protective factors that enables vulnerable children to grow up into well-functioning adults. The study was based on six autobiographies in which the now grown and well-functioning author tells the story of their difficult childhood and teen years. The authors were vulnerable children as young which means that they grew up in an environment of addiction, mental health problems and abuse. We analysed the material by applying the salutogenic perspective, resilience and sense of coherence as theories and using Emmy Werners previous results of important resilient factors from the Kauai study as themes. The analysis was built on three main themes: attachment or a close bond to a parent/foster/surrogate parent or another important adult, to have an interest of some sort and individual personal characteristics. Previous research shows that each factor is important and that individual traits like a fighting spirit, self-control and ability to solve problems and to be able to use these traits to one owns advantage is paramount. Our conclusion was that some form of attachment/close bond to an adult is the most frequent protective factor followed by interests and personal traits. One key component to resilience is the correlation between protective factors. The result also shows that none of these factors are as important alone as they are together. The interaction between protective factors are a somewhat neglected research area which would benefit from more attention. The finding from this study would most likely be beneficial for future work with protective and interventional social work.

Key Words: attachment, invulnerable children, resilience, protective factors, salutogenesis, sense of coherence.

Innehållsförteckning

INLEDNING	5
PROBLEMFÖRMULERING	5
SYFTE	6
FRÅGESTÄLLNINGAR.....	7
METOD.....	7
METODOLOGISKA ÖVERVÄGANDEN	7
URVAL.....	8
ANALYSFÖRFARANDE	9
METODENS TILLFÖRLITLIGHET	10
ETISKA ÖVERVÄGANDEN	11
ARBETSFÖRDELNING.....	12
TVÅ FÖRFATTARE - FÖR OCH NACKDELAR.....	13
KUNSKAPSLÄGE	13
RESILIENSFORSKNINGENS URSPRUNG OCH UTVECKLING	13
TIDIGARE STUDIER - ETT ARBETE ÖVER DECENNIER.....	14
<i>Kauaistudien</i>	14
<i>Utsatt barndom - olika vuxenliv</i>	15
<i>Project Competence Longitudinal Study</i>	16
ANDRA MINDRE STUDIER	16
MASKROSBARN	17
SAMMANFATTNING AV KUNSKAPSLÄGET	17
TEORI OCH BEGREPP	18
SALUTOGENES	19
KASAM - KÄNSLA AV SAMMANHANG	19
RESILIENS.....	21
SAMMANFATTNING AV TEORI OCH BEGREPP	22
RESULTAT OCH ANALYS	22
BESKRIVNING AV SJÄLVBIOGRAFIERNA.....	23
<i>Kriget är slut av Morgan Alling</i>	23
<i>När kalla nätter plågar mig med minnen av hur det var av Jessica Andersson</i>	23
<i>Vi har ju hemligheter i den här familjen av Therése Eriksson</i>	23
<i>Mig äger ingen av Åsa Linderborg</i>	24
<i>I skuggan av rampljuset av Bobby Ljunggren</i>	24
<i>Monster av Joakim Lundell</i>	24

ANKNYTNINGSPERSON OCH ANDRA VIKTIGA VUXNA.....	24
<i>Anknytningsperson</i>	25
<i>Idealiserande av anknytningsperson</i>	25
<i>Andra viktiga vuxna</i>	27
<i>Anknytningsperson och andra viktiga vuxna- den viktigaste skyddsfaktorn</i>	29
<i>Sammanfattning av skyddsfaktorn anknytningsperson och andra viktiga vuxna</i>	29
INTRESSEN.....	30
<i>Kreativa intressen</i>	30
<i>Intressen som flykt</i>	30
<i>Idrott</i>	31
<i>Sammanfattning av skyddsfaktorn intresse</i>	32
PERSONLIGA EGENSKAPER.....	32
<i>Positiv grundsyn</i>	32
<i>Målmedvetenhet</i>	33
<i>Talang</i>	34
<i>Problemlösning</i>	34
<i>Sammanfattning av skyddsfaktorn personliga egenskaper</i>	35
SAMVERKAN AV SKYDDSAKTORER.....	35
AVSLUTANDE DISKUSSION	36
ÅTERKOPPLING TILL FRÅGESTÄLLNINGARNA	36
BEGREPPET MASKROSBARN	37
VIDARE FORSKNING	38
KÄLLOR:.....	40
BILAGA 1	43

Inledning

Problemformulering

Det finns barn som växer upp med föräldrar som missbrukar eller lider av psykisk ohälsa och ändå utvecklas till fungerande vuxna. Som vuxna är de psykiskt friska, missbrukar inte och är kapabla att ta hand om sig själva, sina relationer och sin försörjning. De har en förmåga att bryta ett negativt socialt arv. De kallas för maskrosbarn (Cronström 2003). Enligt barnrättsorganisationen Maskrosbarn (2017) lever ca 500 000¹ barn och unga i Sverige idag med en förälder som missbrukar eller mår psykiskt dåligt. Det är ca 25% av alla svenska barn i åldern 0–17 år (Statistiska centralbyrån 2017). Problemet omfattning var ungefär densamma i Kauaistudien, som visade att ca 30% av barnen i studien växte upp under svåra förhållanden (Werner 2005b). Lucas och Jernbro (2014) menar att de flesta av dessa familjer är kapabla att ta hand om sina barn medan Kauaistudien visade på att två tredjedelar av barnen visade tecken på försummelse och psykisk ohälsa (Werner 2005b). Försummelse av barn innebär att deras grundläggande behov såsom mat, tillsyn, skydd, hälso- och sjukvård, undervisning, kärlek och omsorg inte blir tillgodosedda (Lucas & Jernbro 2014). Just försummelse under uppväxten är det vanligaste sättet som barn far illa på i hemmet, upp till vart sjätte barn i västvärlden är drabbat (ibid.).

Dessa försummade barn utsätts för en mängd riskfaktorer som riskerar att påverka deras fysiska och psykiska hälsa negativt, i såväl barndomen som i vuxenlivet (Lucas & Jernbro 2014; Von Knorring 2012). Förutom ett stort individuellt lidande så leder det även till en stor kostnad för samhället, både ekonomiskt och socialt, i form av exempelvis sociala stödinsatser och misslyckad utbildning (Von Knorring 2012). Konsekvenserna för dessa barn varierar dock, dels beroende på allvarlighetsgrad och varaktighet av försummelse men också på skyddsfaktorer i barnets miljö och hos barnet självt (Lucas & Jernbro 2014).

I Kauaistudien växte en tredjedel av de utsatta barnen upp till välfungerande vuxna trots svårigheterna. Studien lyfter bland annat tre skyddsfaktorer som är viktiga för dessa barn (1) en viktig anknytningsperson, (2) samspel/samhörighet med en äldre släkting, granne, lärare, kyrkan, intresse av något slag samt (3) att de besitter egenskaper inom sig själv som positiv

¹Barnrättsorganisationen Maskrosbarn har inte angett någon källa till denna siffra eller specificerat vilka de räknar som barn och unga.

grundsyn, bra på problemlösning och någon form av speciell talang som gör att de känner sig värdefulla (Werner 2005b). Ofta är dessa egenskaper unika för barnet och det är viktigt att egenskaperna samverkar med miljön runt barnet. Resiliens beskriver dessa individuella processer där barnet utvecklas till en fungerande vuxen trots förhållandevis stora risker under uppväxten (Borge 2012).

Ovanstående skyddsfaktorer, kombinerat med att barnen känner att de förstår vad som händer runt dem, ger dem en känsla av sammanhang. Forskning visar att KASAM, Känsla Av SAMmanhang är viktigt för att utsatta barn ska bli framgångsrika i sin problemhantering (Borge 2012; Werner 2005b). Både resiliens och KASAM utgår från ett salutogent perspektiv vilket innebär att fokus ligger på de faktorer som håller oss friska (Antonovsky 2005). Förutsättningar för en salutogen utveckling är i första hand en orientering mot problemlösning och i andra hand konsten att använda tillgängliga resurser (Lindström & Eriksson 2005).

Mycket forskning (Garmezy, Masten & Tellegen 1984; Rutter 1987; Werner 1996) tyder på att det är de ovanstående skyddsfaktorerna anknytningsperson/viktiga vuxna, intresse och personliga egenskaper som är gemensamma för de utsatta barn som klarar sig bra. I våra efterforskningar ser vi att befintlig forskning har fokuserat på skyddsfaktorerna i relation till riskfaktorerna. Utifrån ett salutogent perspektiv vill vi göra en studie som fokuserar enbart på skyddsfaktorerna för att få en fördjupad förståelse för dem. Detta gör vi genom att läsa vuxna maskrosbarns självbiografier. Genom att göra en studie som fokuserar på skyddsfaktorerna hjälper det oss att synliggöra dem bättre, och då har vi inom socialt arbete också möjlighet att identifiera och förstärka dem hos de utsatta barn vi möter. Därför anser vi att denna studie är högst relevant inom ramen för socialt arbete.

Syfte

Syftet med denna studie är att beskriva och analysera de skyddsfaktorer som bidrar till maskrosbarns möjligheter att växa upp till fungerande vuxna trots att de växt upp med en förälder som missbrukar och/eller lider av psykisk ohälsa.

Frågeställningar

- I vilken utsträckning kan skyddsfaktorerna anknytningsperson/viktiga vuxna, intressen och personliga egenskaper identifieras i självbiografierna?
- Samverkar dessa skyddsfaktorer och i så fall på vilket sätt?

Metod

I följande kapitel redogör vi för hur vi utfört studien samt vilka överväganden vi gjort. Vi inleder med våra metodologiska överväganden följt av en redogörelse för vår urvalsstrategi. Därefter diskuterar vi analysens förfarande för att sedan beskriva metodens tillförlitlighet. Sedan följer vi en diskussion kring etiska överväganden. Avslutningsvis redogör vi för vår arbetsfördelning och beskriver de för- och nackdelar vi upplevt genom att vara två författare.

Metodologiska överväganden

Syftet med vår studie var att få en djupare förståelse för utsatta barns skyddsfaktorer. Metoden vi använde för att besvara våra frågeställningar var en textanalys av självbiografier skrivna av vuxna maskrosbarn. För att göra detta valde vi att utgå från en kvalitativ forskningsansats då detta enligt Lind (2014) har förankring i ett tolkande vetenskapsideal. Bryman (2011) betonar också att en kvalitativ ansats lägger vikten vid hur individer uppfattar och tolkar sin sociala verklighet. Vidare menar han att en tolkningsinriktad ståndpunkt lägger tyngden på att förstå denna sociala verklighet ur, i vårt fall, författarnas perspektiv (Bryman 2011). Fördelen var att vi kunde få en djupare förståelse eftersom vi kunde läsa hur det faktiskt var i dessa maskrosbarns liv. Därför passade den kvalitativa ansatsen vår studie bättre än en kvantitativ ansats som istället mäter och kvantifierar olika företeelser (Bryman 2011).

Vi valde att använda självbiografier som vår primära datakälla eftersom självbiografien är en naturalistisk livshistoria med den fördelen att den visar hur olika skeenden utvecklas och kopplas samman i människors liv (Bryman 2011). I vår studie kunde vi se hur författarnas skyddsfaktorer utvecklades och samverkade. En fördel med textanalys var att vi kunde bortse från reaktiva effekter (Bryman 2011; Lind 2014; Svensson & Ahrne 2015), det vill säga att empirin inte påverkades av egna värderingar och uppfattningar. En nackdel med textanalys är enligt Lind (2014) att det finns en risk att underlaget inte kan användas för att belysa frågeställningarna eftersom det inte är textens ursprungliga syfte. Vi upplevde att våra

självbiografier kunde belysa våra frågeställningar men kunde känna en frustration när det kom upp följdfrågor och funderingar som inte var möjliga att ställa till texten, vilket vi kunnat göra vid exempelvis intervjuer.

Urval

När vi valde ut vilka självbiografier vi skulle använda som vårt empiriska material valde vi de som var relevanta för våra forskningsfrågor. Detta kallas för ett målinriktat urval (Bryman 2011). Det var också av vikt för oss att författarna till böckerna skilde sig åt vad gäller ålder och kön, detta för att vi skulle få en större variation i vår empiri. Men det allra viktigaste kravet var att författarna uppfyllde de kriterier som definierar ett maskrosbarn. I vår studie valde vi att utgå från Cronströms (2003) definition av maskrosbarn som innebär att barnen ska ha vuxit upp i hem där föräldrarna inte kunnat ta hand om sig själva, än mindre sina barn, under långa perioder på grund av missbruk eller psykisk ohälsa. Barnen ska som vuxna ha ett fungerande vuxenliv, inte missbruka eller lida av psykisk sjukdom och vara kapabla att ta hand om sig själva och eventuella barn. De ska också fungera i arbetslivet, behålla sitt jobb och ha fungerande relationer med både vänner och partners.

Följande kriterier ställde vi på författarna till självbiografierna:

- Författarna ska vara maskrosbarn enligt ovan nämnda definition.
- Både män och kvinnor ska vara representerade.
- Författarna ska vara födda under de olika tidsepokerna 60, 70 och 80-tal.
- Författarna ska ha varit vuxna och över 20 år vid författandet av sin självbiografi.

Självbiografierna som vi valde ut efter dessa kriterier är:

- *Kriget är slut* (2010) av Morgan Alling född 1968
- *När kalla nätter plågar mig med minnen av hur det var* (2009) av Jessica Andersson född 1973
- *Vi har ju hemligheter i den här familjen* (2009) av Therése Eriksson född 1987
- *Mig äger ingen* (2007) av Åsa Linderborg född 1968
- *I skuggan av rampljuset* (2015) av Bobby Ljunggren född 1961
- *Monster* (2017) av Joakim Lundell född 1985

Efter att ha läst böckerna upptäckte vi att Bobby och Joakim inte uppfyllde kriterierna för att vara maskrosbarn enligt ovanstående definition då de hade ett eget missbruk i vuxen ålder. Bobby och Joakim uppfyllde övriga kriterier och har under vuxenlivet slutat missbruka, därför inkluderas deras självbiografier i studien.

Analysförfarande

Empirin baserades på sex självbiografier att utföra textanalysen på, ett beslut vi grundade på tiden som fanns till förfogande för vår kandidatuppsats. Som ett första led i analysen utgick kodningen från Werners (2005b) tre skyddsfaktorer; anknytningsperson/viktiga vuxna, intressen och personliga egenskaper. Mot bakgrund av vår teoretiska referensram gjordes sedan en analys utifrån det salutogena perspektivet i allmänhet och begreppen KASAM och resiliens i synnerhet, då de begreppen i stor utsträckning är kopplade till skyddsfaktorer. Varje skyddsfaktor fick sin specifika färg och det ledde dels till att vår kodning blev mer lättöverskådlig (Jönson 2010) men också till att det blev tydligt för oss vilken skyddsfaktor som beskrevs i större utsträckning än andra i texten (se bilaga 1). Med stöd i Werners (2005b) indelning kodade vi initialt personliga egenskaper med de tre underrubrikerna positiv grundsyn, problemlösning och talang. När vi läst böckerna kunde vi utläsa mönster och upprepningar av fenomenet målmedvetenhet, därför tillkom den som underkategori till personliga egenskaper. Detta sätt att närma sig empirin i kodningen är ett sätt att låta empirin öka förståelsen för fenomenet man undersöker (Rennstam & Wästerfors 2015).

Vi läste först samma bok båda två där vi sedan jämförde vilka citat vi plockat ut. Där vi plockat ut olika citat, diskuterade vi varför eller varför inte vi valt vissa citat. Detta bidrog till att bådas våra perspektiv fick utrymme i analysen. När vi gjort detta hade vi en mer lik utgångspunkt när vi sedan delade upp resterande böcker att läsa var för sig. Vi skapade ett gemensamt dokument för varje bok där vi skrev ner samtliga citat. Sedan skapade vi ytterligare dokument, som vi utgick från i vår analys, där vi sammanfogade respektive huvudtema, anknytningsperson/viktiga vuxna, intressen och personliga egenskaper, med citaten från böckerna i vars ett dokument. Att skapa nya dokument på detta sätt är vanligt vid bearbetning av kvalitativa data (Jönson 2010). Trots att vi återberättat respektive böcker för varandra så upptäckte vi att det var svårare att analysera de citat vi själva inte läst eftersom vi inte hade citatets hela sammanhang klart för oss. När vi sedan skrev analysen varierade vi små

kortare citat i löpande text med längre indragna citat kombinerat med ett återberättande av författarnas beskrivningar. Detta för att få ett bättre flyt i texten.

Metodens tillförlitlighet

Både Bryman (2011) och Ahrne & Svensson (2015) nämner svårigheter med tillförlitligheten i kvalitativa metoder. För att resultatet skall bli tillförlitligt är det viktigt att metoden och undersökningen uppnår så hög reliabilitet och validitet som möjligt. Validiteten utgår från att man under studien undersöker det som man sagt ska undersökas (Bryman 2011). Validitet kan delas upp i intern validitet, vilket betyder att observationerna eller tolkningarna som forskaren gör överensstämmer med teorin och extern validitet som undersöker i hur stor utsträckning resultatet går att generalisera. Generalisera innebär att resultatet som framkommit i undersökningen inte endast speglar respondenternas svar utan kan även antas spegla personer utanför undersökning (Bryman 2011). Vi har inte haft som syfte att generalisera utan vill ge en inblick i författarnas skyddsfaktorer vilket gör att den externa validiteten är svårare. Vår studie strävar efter intern validitet då vi har möjlighet att undersöka om våra teorier överensstämmer med det vi ser i berättelserna.

Reliabilitet kontrollerar huruvida studiens resultat är tillförlitligt. Reliabilitet kan också delas upp i extern och intern reliabilitet. Intern reliabilitet innebär att gruppen av forskare försöker tolka materialet på liknande sätt. I vår strävan efter att stärka den interna reliabiliteten i studien har vi jämfört och tillsammans diskuterat våra respektive tolkningar för att hitta en gemensam utgångspunkt i vår analys. Eftersom vi är två som genomför studien har vi möjlighet att vara kritiska även mot varandra. Därför ökar möjligheten för objektivitet och minskar risken för personliga värderingar i vår analys eller att vi tolkar olika. Extern reliabilitet innebär att studien går att göra om med liknande resultat (Bryman 2011). Detta är svårt i vårt fall då det är våra egna tolkningar av materialet som resultatet bygger på men möjligheten ökar då vi tydligt redogör för hur vi har genomfört vår undersökning.

Inom kvalitativ forskning talas det även om att trovärdighet är viktigt. För att studien ska kunna användas är det viktigt att omvärlden tror på det de läser. Genom vår ambition att vara tydliga och transparenta i vårt arbete möjliggörs kritik och diskussioner av vår studie (Ahrne & Svensson 2015), vilket vi hoppas ska öka dess trovärdighet. Det är också viktigt att vi diskuterar eventuella svagheter i metoden och studien för att öka trovärdighet och transparens

(ibid.). För läsaren av vår studie kan det vara av värde att reflektera över att självbiografier kan skrivas på sätt som skall fånga läsaren och att händelser kan ha formats för att öka läsarens intresse. Samt att många händelser har flera sidor varav vi endast fick ta del av författarens version.

Etiska överväganden

Enligt Vetenskapsrådet (2011) är forskning både nödvändigt och viktigt för utvecklingen i samhället och ska enligt forskningskravet bedrivas på ett sådant sätt att den fokuserar på väsentliga frågor samt att forskningen håller god kvalitet. Att inte forska om ämnen som kan förbättra fysisk och psykisk hälsa, människors livssituation eller minska den skam de känner kan bedömas som oetiskt (ibid.). En annan viktig sak som forskning bidrar med är att uppmärksamma och diskutera exempelvis det stigma som finns runt att växa upp med svårigheter i familjen. Forskningen kan minska skam och psykiskt lidande samt skapa förståelse och kunskap både för privatpersoner såväl som professionella. Detta kan i förlängningen hjälpa eller underlätta för andra personer i liknande situationer (Svedmark 2012), vilket är vår tanke med studien. Svedmark (2012) skriver om vikten av att bedriva forskning och skapa större kunskap. Det kan vara svårt att hitta en balans mellan att bevara människors integritet och samtidigt komma nära nog för att förstå och genomföra studien, särskilt i de fall då det handlar om människor som farit illa i livet

Det är även viktigt att de som medverkar i studien är skyddade från onödig insyn, att deras integritet och fysiska och psykiska hälsa tas i åtanke (Vetenskapsrådet 2011). Detta så kallade individskyddskravet består av fyra olika huvudkrav; informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Informationskravet innebär att de som berörs av forskningen ska informeras om syftet av studien och hur forskarna planerar att gå till väga (Vetenskapsrådet 2011).

Samtyckeskravet syftar till att alla medverkande deltagare själva ska avgöra om de vill vara med, vad de vill lämna ut eller om och när de vill avsluta deltagandet (Vetenskapsrådet 2011). Svedmark (2012) använder sig av en modell av McKee och Porter som ursprungligen är inriktad på studier av material från internet men som även kan användas i studier av annat befintligt material, så som i denna studie av självbiografier. Modellen ska visa forskaren om det är etiskt nödvändigt med samtycke genom att placera in icke känslig/känslig information

och privat/offentlig i ett rutnät. Om studien hamnar i privat/känslig information bör samtycke inhämtas (Svedmark 2012). Vår studie landade i området känslig informationen/offentlig eftersom det är känsligt med barn, missbruk och psykisk ohälsa. Dock har författarna valt att berätta sin historia i form av en självbiografi vilket gör att det är offentligt material som vi tar del av. Det innebär att informerat samtycke inte är nödvändigt. Vi använde oss av materialet på ett respektfullt sätt utan att gå över gränsen för vad som inkräktar på författarens integritet eller för vad som kan anses vara oetiskt.

Konfidentialitetskravet syftar till att alla känsliga uppgifter ska skyddas, det skall inte gå att identifiera personer, samt att alla uppgifter ska förvaras och behandlas med konfidentialitet (Vetenskapsrådet 2011). Då vi diskuterar känslig information var den valda metoden för att undersöka ämnet lämplig eftersom en litteraturstudie endast använder sig av redan publicerat material där författaren själv bestämt vad de vill lämna ut. Då uppstår inte heller ett behov av att aidentifiera de personer vars livsberättelser analyserats.

Nyttjandekravet innebär att de uppgifter som vi använder endast får användas för forskningens ändamål (Vetenskapsrådet 2011). Det är forskarens ansvar att ta hänsyn till de konsekvenser som kan uppkomma genom forskningen, exempelvis i frågor gällande inkräktande på integritet (Skaerbaeck 2012). Ett etiskt dilemma som vi funderade över i vår studie var att vi endast undersökte författarnas skyddsfaktorer. Det skulle kunna uppfattas som om vi förringar det lidande de varit utsatta för.

Arbetsfördelning

Vi satte upp gemensamma mål för vad som skulle göras varje vecka och delade upp arbetsmomenten mellan oss. Den som blev färdig först stöttade upp den andre eller gick vidare till nya moment. Inledningsvis läste båda två på om våra salutogena teorier, vi lånade samma böcker för att vi skulle ha samma förkunskap. Sedan läste båda den första självbiografin och gjorde ett gemensamt kodningsdokument för den. De andra självbiografierna delade vi upp mellan oss och gjorde egna kodningsdokument för de böcker vi läste. Alla dokument delade vi med varandra. Därefter delade vi upp uppsatsens avsnitt både i skrift, läsning och sökande av tidigare forskning och teorier. Varje avsnitt fick ett eget dokument som vi delade med varandra. Det var viktigt för oss båda att ha insikt i vad den andre skrev och vi läste och diskuterade de olika delarna löpande. Kontakten var intensiv och

kommentarsfälten i de gemensamma dokumenten, messenger och telefonen gick varma. Vi träffades också fysiskt inför och efter tunga arbetsmoment som exempelvis analysen. Vi har olika styrkor som kompletterar varandra väl vilket också har underlättat arbetsfördelningen.

Två författare - för och nackdelar

Redan innan denna termin började, träffades vi och diskuterade för och nackdelar med att vara två författare. Ingen av oss var helt säkra på att skriva tillsammans och vi diskuterade länge och väl innan vi beslutade oss. Under arbetets gång uttryckte vi båda en lättnad över att vi fattade det beslutet. När den ena kände att det var tungt så peppade den andra, vilket var till stor hjälp för oss för att få tillbaka motivationen vid motgångar. Det var också en stor fördel att vi kompletterade varandra genom att vi hade olika styrkor, kunskaper och erfarenheter. Nackdelen var att vi hade olika sätt att skriva på vilket var frustrerande för oss båda då vi var måna om att uppsatsen skulle vara så enhetlig som möjligt. Vi är nöjda med samarbetet och det var skönt att ha någon att bolla idéer och diskutera med.

Kunskapsläge

I följande kapitel redogör vi för kunskapsläget. Under analysens gång upptäckte vi gemensamma nämnare i empirin och har därför avgränsat sökningen av tidigare forskning till sökorden, maskrosbarn, invulnerablechildren, anknytningsperson, attachment, resilience, skyddsfaktorer, personliga egenskaper och positive youthdevelopment. Inledningsvis beskriver vi resiliensforskningens ursprung och utveckling. Därefter beskriver vi närmare de stora longitudinella studier som gjorts på området följt av ett avsnitt om ett par mindre studier som studerat vad positivt tänkande och mindre stress gör för utsatta barn. Sedan tittar vi närmare på vad forskning säger om maskrosbarn, var begreppet kommer från och vilka de är. Avslutningsvis presenterar vi en sammanfattning av kapitlet.

Resiliensforskningens ursprung och utveckling

Intresset för mänsklig utveckling och forskning på utsatta barn och vuxna startade efter andra världskriget (Masten 2014). Forskare inom psykologi och psykiatri blev intresserade av orsaker till mental ohälsa och beteendeproblem och de riskfaktorer som ledde till detta. De fann att det förekom människor, framförallt barn, som trots trauman klarade sig bra och de

blev intresserade av de positiva faktorer som förstärkte detta. Masten (2014) beskriver resiliensforskningens utveckling de senaste femtio åren som fyra vågor. Under den första vågen var det fokus på att studera vad resiliens var och vilken skillnad detta kunde göra. Den andra vågen studerade processen, hur resiliens uppstår, skyddsfaktorer och positiv utveckling i förhållande till riskfaktorer. Tredje vågen la fokus på hur resiliens kunde förstärkas genom interventioner och prövade även de tidigare teorierna. Den fjärde och sista vågen pågår än idag och tar avstamp i teknologiska framsteg, neurovetenskap och hur genetiska skillnader påverkar människors motståndsförmåga i förhållande till svårigheter. Frågor som forskas på i den fjärde vågens undersökningar är bland annat; Har människor olika genetiska fallenheter för resiliens egenskaper? Är individer olika känsliga för trauman? Hur påverkar stress och trauman individer och vilka följder kan detta få (ibid.)? Det finns tecken på att resiliensforskning skapar allt mer intresse vilket är positivt för fortsatt utveckling (Graber, Pichon&Carabine 2015). Forskningsprojekt under de närmsta 10–15 åren ser ut att fokusera på skyddsfaktorer och hur individuella egenskaper samspelar, vilket är det vi undersöker i vår studie. Även kulturella system och skillnader ser ut att spela större roll. Precis som Masten menar Graber, Pichon och Carabine (2015) att neurobiologi och genetik är intressant för framtida forskning.

Tidigare studier - ett arbete över decennier

Att forska på salutogenes, resiliens och skyddsfaktorer, som främjar barns utveckling samt hur de påverkas av sin familj och omgivning, är ett långsiktigt arbete. För att kunna följa barn från tidiga år till vuxenliv används longitudinella studier som samlar in data under flera tillfällen, till exempel som i Kauaistudien (Werner 1996; 2003). Många av de studier som vi har tittat på, där de har undersökt barn och deras uppväxt, har sitt ursprung under 50- och 60-talet. Studier som pågår nu vet vi ännu inte slutresultaten av men vi har valt att ha med de resultat som har redovisats hittills då de har varit intressanta för denna undersökning.

Kauaistudien

Kauai longitudinella studie genomfördes på Hawaii med början 1955 (Werner & Smith 2003; Werner 1996). Studien följde knappt 900 barn från födsel till vuxenliv med uppföljningar vid 1, 2, 10, 18, 32 och 40 års ålder. Under studien identifierades att en tredjedel av dessa barn löpte hög risk för ett svårt liv då de föds in i missbruk, fattigdom och psykisk ohälsa. Två tredjedelar av dessa högriskbarn utvecklade svårigheter medan en tredjedel växte upp till

väl fungerande ungdomar och vuxna människor. Vad var det som gjorde att dessa barn klarade sig? Det uppmärksammades bland annat att barnen redan som spädbarn var ”lätta”, de utsatte sina föräldrar för mindre stress och fick som små barn positiv uppmärksamhet. Barnen hade ofta någon utanför den närmaste familjen som kunde ge emotionellt stöd och aktiviteter utanför skolan var viktiga för dem. För de som inte hade något stöd hemma visade studien att de kunde hitta stöd i ungdomsledare eller känna samhörighet med andra i kyrkan. Det visade också på att de barn som klarade skolan bra vid tio års ålder, vilket gav positiv uppmärksamhet från lärare och vänner, hade vid 18 års ålder utvecklat en bra självkänsla. De flesta lämnade som unga vuxna sitt gamla liv bakom sig och hittade en mer gynnsam miljö. Med hjälp av omgivningen kunde dessa barn utveckla en tro och tillit på meningen med livet och känna att de hade en viss kontroll över sina liv. Werner och Smith (2003) hittade bland annat tre faktorer som var viktiga för barnens möjligheter att bryta sitt sociala arv:

- Någon anknytningsperson eller annan viktig vuxen
- Intressen eller talang
- Personliga egenskaper

Utsatt barndom - olika vuxenliv

Gunvor Andersson (2008) inledde sin undersökning i början på 1980 talet av en grupp på 26 barn som var barnhemsplacerade. Barnen var mellan 0–4 år gamla då de placerades och hade en eller flera riskfaktorer, som att de farit illa i hemmet och att de blivit placerade under de första kritiska åren av sitt liv. Andersson följde dessa barn upp i vuxenlivet och de var vid intervjutillfälle sju 25–30 år gamla. Barnen i studien växte upp i fattigdom, missbruk och psykisk ohälsa. Vissa stannade en månad på barnhem, andra längre. Några flyttade hem till biologiska föräldrar och senare till ungdomsinstitution då deras beteende inte var acceptabelt, andra flyttade till familjehem. Anderssons slutsats är att det är svårt att veta samband mellan barndom, uppväxt och vuxenliv men att det är viktigt att individen, familjen och omvärlden samspelar. Gemensamt för individerna i Anderssons studie är att de alla kämpat själva för att vända den negativa trenden för att skapa sig ett fungerande vuxenliv. Att känna familjetillhörighet, att ha en skola att gå till, någon form av fritidsmiljö och senare ett arbetsliv är faktorer som hjälper. Likaså att kontakt med socialtjänst och hälso- och sjukvården underlättas eller fungerar bra (ibid.).

Project Competence Longitudinal Study

Norman Garmezy inledde en studie i slutet av 1970 talet med fokus på att studera resiliens i Project Competence Longitudinal Study (PCLS). Ann Masten tog sedan över projektet och arbetar med det än idag (Masten & Tellegen 2012). Inledningsvis studerades riskfaktorer hos barn. Garmezy började sedan tillsammans med Ann Masten, Auke Tellegen och sina studenter att göra ett flertal studier för att titta på stresstålighet och resiliens/motståndskraft. Grundtanken var att lära mer om resiliens och få ledtrådar till de skyddande processer som leder till att barn klarar motgångar och utvecklar kompetens och färdigheter både i hemmet och i skolan. Ursprungligen studerades risken för barn att utveckla psykiska sjukdomar men fokus flyttades senare till skyddsfaktorer och hur dessa genererade resiliens och färdigheter hos barnen både hemma och i skolan. Forskarna märkte att resiliens hos barnen utvecklades och förändrades över tid, vilket tyder på att resiliens kan visas hos en person vid en tidpunkt men inte en annan. För att kunna se om det finns resiliens hos en individ behöver det finnas bevis på att risker och trauman har förekommit tidigare och att barnet har klarat av detta. Några slutsatser som de kom fram till är bland annat att de som har resilienta egenskaper också har en förmåga att anpassa sig till situationer. Genom att inse att det är möjligt att vända en situation så utvecklas förmågan att klara motgångar senare i livet, inte minst med hjälp av betydelsefulla personer i omgivningen. De barn som hade en bra start i livet, exempelvis med bra relationer och fördelaktiga personliga egenskaper som underlättade såsom självkontroll och problemlösning, ökade sina möjligheter för ett bra vuxenliv. Studien pågår än idag och forskarna vill fortsätta följa gruppen.

Andra mindre studier

Ong, Bergman & Boker (2009) har i en undersökning kommit fram till att en förmåga att tänka positivt kan vara en bidragande faktor till att klara av stressfulla och svåra situationer. Det positiva tänkandet kan minska den dagliga stressen av mindre händelser genom att individen inte lägger för mycket energi på händelsen. Vilket i sin tur gör att nästa motgång inte bygger på den föregående stressnivåer. Personer med dessa positiva egenskaper hittar lättare saker i livet som är värda att leva för och lägger mer energi på det. Därför kan det påvisas att dagliga positiva känslor och förmåga att uttrycka och uppmärksamma dessa positiva händelser och känslor, snarare än att fastna i det negativa, styrker och framhäver resiliens hos individer (ibid.).

Gilligan (2000) har i en undersökning funnit att de barn som till synes klarar uppväxten bra och utvecklas till fungerande vuxna, har en förmåga att studsa tillbaka när de utsätts för svårigheter. Genom att minska på stressfaktorer och problemområden för dessa barn underlättas och påverkas hur väl barnet klarar att "studsas tillbaka". Faktorer som en trygg bas, anknytning och specifika händelser som påverkar livet i en bättre riktning kan vara betydande. Inte bara som vändpunkt utan även för de relationer barnet kommer att ha i framtiden (ibid.).

Maskrosbarn

Dessa resilienta barn som forskningen beskriver och som sedan får ett fungerande vuxenliv, kallas i Sverige för maskrosbarn, för att de precis som maskrosor överlever på nästan ingen näring alls. Ett uttryck som tagits efter Norges "lövtannbarn", en livskraftig blomma som är svår att utrota (Cronström 2003). De har även kallats superkids och invulnerable children, benämningar som under 90 talet ändrades till motståndskraftiga eller stresståliga barn (Cronström 2003; Lönnroth 1990; Anthony 1987). Barnen har skyddande faktorer som minskar risken för att de fortsätter det destruktiva liv som de föds in i. De har egenskaper som medverkar till att förändra livet i en positiv riktning. Dessa barn som utvecklas positivt trots svårigheter har ofta en bra förmåga att hantera stress och återhämta sig från trauman (Masten et al 1995; Garmezy, Masten & Tellegen 1984). Maskrosbarnen behöver vissa förutsättningar för att klara sig och det finns en gräns för hur mycket påfrestningar och stress ett barn kan klara av på samma gång (Lönnroth 1990). Alla barn har ett behov av kärlek och maskrosbarn är inget undantag (Cronström 2003). Trots att den hemmiljö som dessa barn växer upp i har många brister så har det i perioder fungerat tillräckligt bra för att de ska få en del av sitt behov av anknytning tillgodosett. Dessa korta perioder har varit tillräckliga för att de ska kunna gå vidare i livet med en viss grund att stå på. Barnen vet till en början inte annat, och det som andra kan se som en brist på kärlek och trygghet, är dessa barns vardag (Cronström 2003).

Sammanfattning av kunskapsläget

Resiliens eller motståndskraft att hantera och klara av livets utmaningar framstår som ett stort forskningsområde. Utifrån ovanstående forskning är det tydligt att de som klarar sig har likheter som bidragit till deras möjligheter att utvecklas till fungerande vuxna. Vilka skyddsfaktorer och vilka egenskaper som barnet har är viktigt. Gemensamma faktorer som någon form av anknytningsperson eller annan viktigt vuxen, antingen i den nära familjen eller

omkretsen, en aktivitet eller ett intresse som ger positiva effekter och hjälper barnet att fokusera på det snarare än kaoset hemma, är återkommande. Även barnets personliga egenskaper, som att tro på sig själv och ha förmågan att se positivt på saker i livet, kan utveckla resiliens. De kan då ägna tid och energi på det som är roligt och fungerande och använda sin kreativitet och sitt positiva tänkande till att lösa de situationer som uppkommer. Genom att ha tillgång till dessa skyddsfaktorer så minskar stressen i det dagliga livet och därmed ökar deras möjligheter till ett fungerande liv med hälsosamma relationer. Framtidens forskning ser ut att rikta in sig på kulturella olikheter såväl som biologiska och genetiska förutsättningar och hur detta kan leda till ökad kunskap om hur skyddsfaktorerna kan användas för att förstärka resiliens och öka möjligheter för utsatta barn att få ett bra vuxenliv. Det som vi saknar när vi tittar på tidigare studier och artiklar är på vilket sätt skyddsfaktorerna samverkar, hur stor vikt som läggs vid varje egenskap och hur beroende egenskaperna är av varandra och av barnet. Vårt bidrag till denna redan omfattande forskning är att titta på hur Werner och Kauaistudiens tre skyddsfaktorer samverkar dvs, anknytningsperson/viktiga vuxna, intressen och personliga egenskaper. Det finns mycket forskning som tyder på att dessa tre faktorer är avgörande för utsatta barns förmåga att utveckla resiliens och utvecklas till fungerande vuxna.

Teori och begrepp

I följande kapitel beskriver vi den teori och de begrepp som vi har använt oss av för att analysera vår empiri. Eftersom syftet med vår studie är att få en djupare förståelse för maskrosbarns skyddsfaktorer utgör det salutogena perspektivet en användbar teoretisk referensram. Utifrån en salutogen infallsvinkel ligger fokus just på de faktorer som verkar skyddande (Antonovsky 2005). Med det salutogena perspektivet som övergripande teori så använder vi oss även av begreppen KASAM (känsla av sammanhang) och resiliens. Enligt Antonovsky (2005) är KASAM en mycket viktig faktor för vår hälsa och begreppet resiliens kopplar barnets egenskaper till egenskaperna i dess miljö (Borge 2012). För att tydligare sätta in maskrosbarnen i det teoretiska sammanhanget så kopplar vi deras skyddsfaktorer till respektive begrepp. Sammantaget utgör begreppen KASAM och resiliens, med det salutogena perspektivet som övergripande teori, teoretiska verktyg som hjälper oss att få en djupare förståelse av maskrosbarns skyddsfaktorer.

Salutogenes

Ordet salutogenes är en kombination av det latinska ordet *salus*, som betyder hälsa eller friskhet, och det grekiska ordet *genesis*, som betyder ursprung, tillblivelse. Salutogenes är motsatsen till patogenes som kan översättas med sjukdomsutveckling (Lindström & Eriksson 2005; Sommerchild 1999). Det salutogena synsättet fokuserar på vad som håller oss friska och ser till människans totala historia och tar avstånd från det svart/vita synsättet att definiera människor som friska eller sjuka. Istället ser man på hälsa och ohälsa som en skala, där det salutogena synsättet fokuserar på att studera vilka faktorer som får oss att röra oss mot den friska polen av skalan (Antonovsky 2005). Utifrån ett salutogent perspektiv är inte heller stressorer något dåligt som vi måste bekämpa, utan något som är närvarande i allas våra liv att förhålla sig till. Beroende på vilken typ av stressorer vi möter och hur vi bemöter dem så kan de till och med verka hälsofrämjande (Antonovsky 2005.). Förutsättningar för en salutogen utveckling är i första hand en orientering mot problemlösning och i andra hand konsten att använda tillgängliga resurser (Lindström & Eriksson 2005).

KASAM - Känsla Av SAMmanhang

Enligt Antonovsky (2005) är KASAM kärnan i svaret på den salutogenetiska frågan och han har identifierat de tre komponenterna begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet som en förutsättning för att få en känsla av sammanhang.

Begripligheten syftar till i vilken utsträckning man upplever att inre och yttre stimuli är förnuftsmässigt gripbara, om man uppfattar information som ordnad, sammanhängande, strukturerad och tydlig snarare än som kaotisk, oordnad, slumpmässig, oväntad och oförklarlig. En person som har en hög känsla av begriplighet kan uppleva stimuli som förutsägbart, eller när stimuli händer oväntat går det åtminstone att ordna och förklara.

Hanterbarheten syftar till att definiera i vilken grad man upplever att man har resurser att tillgå för att möta alla de krav som ställs av olika stimuli. Resurserna kan ligga hos en själv eller hos personer man känner att man kan räkna med och lita på (Antonovsky 2005). När det kommer till maskrosbarn bekräftar forskningen att egna resurser/personliga egenskaper och anknytningspersoner/viktiga vuxna är skyddande faktorer (Garmezy, Masten & Tellegen 1984; Rutter 1987; Werner 1996). Just anknytningsperson och viktiga vuxna är den viktigaste

skyddsfaktorn enligt flera studier och undersökningar (jmf Garmezy, Masten & Tellegen 1984; Gilligan 2000; Masten et al 1995; Werner 2005b). Gilligan (2000) beskriver att anknytningspersoner i första hand är en förälder, i andra hand andra familjemedlemmar och i tredje hand övriga viktiga vuxna som kan finnas i lärare, mentorer eller tränare. Beroende på hur relationen med den högst prioriterade personen fungerar kommer de andra ges vikt därefter. Om de första inte fungerar alls kommer det tredje ledet att värdesättas desto mer.

Resurserna hos maskrosbarnen själva ligger i deras personliga egenskaper. De har ofta en positiv grundsyn och de slutar inte vänta och hoppas på en förändring (Cronström 2003). De har en förmåga att hitta positiva saker att hänga fast vid. Exempelvis som att bli klassens clown som får alla att skratta eller någon annan unik talang. Ofta har de en väl fungerande intuition och en förmåga att snabbt anpassa sig till olika situationer och lösa problem. Exempelvis genom att vara lyhörda för vad föräldern behöver eftersom deras överlevnad påverkas av hur väl de lyckas med det. De är förvånansvärt lojala mot sina föräldrar både som barn och senare i vuxenlivet trots uppenbara brister. Inte sällan är de kreativa och har en drivkraft som gör det möjligt att hitta lösningar. De har en tro på sin egen inre förmåga vilket väger upp bristerna i den yttre tryggheten. Gemensamt är att de alla verkar tro på sig själva (Cronström 2003). En person med hög känsla av hanterbarhet känner sig inte som offer för omständigheterna, utan när man drabbas av tragiska händelser vet man att man har resurser att tillgå för att hantera det (Antonovsky 2005).

Den tredje och sista komponenten meningsfullhet, också kallad motivationskomponenten, syftar på i vilken utsträckning man känner att livet har en känslomässig innebörd. Personer som upplever hög grad av meningsfullhet har ofta områden i livet som är viktiga för dem, som är värda känslomässiga investeringar och engagemang (Antonovsky 2005). Hos maskrosbarn består dessa viktiga områden i livet ofta av någon sorts intresse som får dem att känna tillhörighet (Cronström 2003; Garmezy, Masten & Tellegen 1984; Rutter 1987; Werner 1996). Att ha ett intresse har också framkommit som en skyddande faktor för utsatta barn (ibid.). Intressena kan variera och ha olika skyddande egenskaper. Till exempel har idrotter och föreningsaktiviteter alltid framstått som något positivt för barn och unga (Hermens et al 2017). Aktiviteten i sig är inte ensam det som framstår positivt utan det är aktiviteten tillsammans med följd effekterna som bidrar till att individen utvecklas och ökar sin livserfarenhet på ett positivt sätt. De som har ett intresse under uppväxten tenderar att fokusera på sina styrkor snarare än på sina brister och problem. Genom idrotten, och särskilt i

lagsporter, blir följdverkan att ungdomarna övar på självreglering, samarbete och lagkänsla, vilket har positiv inverkan både akademiskt, i arbetslivet och på fritiden (Hermens et al 2017). Även Werner (1996; 2003) har funnit samband där aktiviteter utanför skolan varit hjälpfulla vare sig det handlar om sport, arbete, volontärarbete eller kontakt med djur. När tragiska händelser drabbar personer som känner stor meningsfullhet i livet, konfronterar de utmaningen, försöker hitta en mening med den och gör sitt bästa för att ta sig genom den (Antonovsky 2005).

Alla tre komponenterna är nödvändiga för framgångsrik problemlösning men kan vara mer eller mindre centrala. Den komponent som förefaller vara viktigast för KASAM är meningsfullhet. De personer som brinner för saker i livet har alltid möjlighet att vinna förståelse och finna resurser. Därefter kommer begripligheten eftersom man måste förstå för att kunna hantera olika stimuli. Att hanterbarheten kommer sist innebär inte att den är oviktig. Personer som känner att de inte har resurser att tillgå eller människor att lita på har svårare att känna meningsfullhet och får svårare att hantera olika situationer. KASAM är således beroende av alla tre komponenterna (Antonovsky 2005).

Resiliens

Begreppet resiliens är en direkt översättning från engelskans "resilience". Svenskan har inget eget ord som rymmer hela betydelsen (Borge 2012). Men det finns alternativa ord som till exempel motståndskraft eller bemästring som myntades av professor HilchenSommerchild (1999). Borge menar att "resiliens handlar om barns motståndskraft mot att utveckla psykiska problem. Det kommer till uttryck hos barn som visar en effektiv och framgångsrik anpassning trots kriser och hotande omgivningar" (Borge 2012, s.16). Det innebär dock inte att undvika en problemfylld tillvaro, tvärtom är en lagom dos risk en förutsättning för att utveckla resiliens (Borge 2012; Werner 2005a). Resiliens handlar om att koppla barnets egenskaper till egenskaperna i miljön det befinner sig i, om ett komplext samspel mellan barnet och dess riskfyllda miljö (Borge 2012; Rutter 1987).

Likt Antonovskys skala från hälsa till ohälsa använder sig även Borge av en skala för att förtydliga graden av resiliens. Hon menar att utsatta barns individuella sätt att reagera på stress och risk sträcker sig från en positiv till en negativ pol, där den positiva polen motsvarar resiliens. De utsatta barn som får en god utveckling befinner sig nära den positiva polen

medan de barn som reagerar med avvikelser, och får en problemfylld utveckling, ligger närmare den negativa polen. Det är alltså inte fråga om man har eller inte har resiliens utan det är en fråga om en variation i form av grader av psykisk hälsa. Det finns heller ingen självklar metod för hur man utvecklar resiliens utan varje enskilt utsatt barn finner sina egna metoder för att uppnå en bättre tillvaro (Borge 2012). Till exempel besitter maskrosbarn skyddande faktorer som minskar risk för destruktivt liv och har ofta egenskaper som bidrar till att förändra livet i en mer positiv riktning (Anthony 1987; Cronström 2003; Lönnroth 1990). Som exempelvis talanger som kreativitet och konstnärlig förmåga, faktorer som hjälper barn med svår barndom att utveckla resiliens (Borge 2012; Winslow, Sandler & Wolchik 2005). Resultaten från flera longitudinella studier visar även att en trygg anknytningsperson under barnets första två år ökar chanserna att utveckla resiliens senare i livet (Werner 2005a).

Sammanfattning av teori och begrepp

Utifrån ovanstående redogörelse kan vi sammanfattningsvis se att det salutogena perspektivet, KASAM och resiliens har mycket gemensamt. Alla tre begrepp har en positiv utgångspunkt och ser till det friska och motståndskraftiga i människor. De tar också avstånd från ett svart/vitt tänkande där man antingen är frisk eller sjuk, motståndskraftig eller inte, utan ser tillstånden som grader på en skala där man fokuserar på att se vilka faktorer som leder till att vi håller oss på den friska och motståndskraftiga delen av skalan. Begreppen ser inte heller riskfaktorer som något farligt som måste undvikas utan snarare som något som vi måste utmana och förhålla oss till. Likheten till trots så har de ändå en variation i sina utgångslägen. Det salutogena perspektivet ser till människans totala historia, KASAM utgår från begreppen begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet och resiliens ser till barns motståndskraft i relation till dess miljö. Tillsammans utgör de bra verktyg för att analysera maskrosbarns skyddsfaktorer.

Resultat och analys

I följande kapitel redogör vi för och analyserar författarnas självbiografier. Inledningsvis beskriver vi självbiografierna i stora drag för att ge en bakgrund till citaten och det vi återberättar i analysen. Därefter analyserar vi först huvudtemat anknytningsperson och viktiga vuxen med underrubrikerna anknytningsperson, idealiserande av anknytningsperson, andra viktiga vuxna och avslutningsvis, anknytningsperson och andra viktiga vuxna - den viktigaste

skyddsfaktorn. Sedan fortsätter vi med vårt andra huvudtema intresse med underrubrikerna kreativa intressen, intressen som flykt och idrott. Därefter analyserar vi vårt tredje och sista huvudtema personliga egenskaper med underrubrikerna positiv grundsyn, målmedvetenhet, talang, och slutligen problemlösning. Varje huvudtema avslutas med en sammanfattning. Sist i analysen redogör vi för hur de tre skyddsfaktorerna samverkar.

Beskrivning av självbiografierna

Kriget är slut av Morgan Alling

Efter Morgans fyra första levnadsår med sin missbrukande mamma blir han omhändertagen av socialtjänsten. Han slussas därefter runt mellan flera olika barn och familjehem. Hans strategi för att få positiv uppmärksamhet av både klasskamrater och vuxna är att spela pajas. Denna talang utvecklas senare till ett starkt intresse för teatern. Många vuxna i Morgans barndom sviker honom och gör honom illa vilket leder till att han har svårt för att lita på någon. Hans vändpunkt blir när han slutligen kommer till familjehemspappan Martin.

När kalla nätter plågar mig med minnen av hur det var av Jessica Andersson

Jessica växer upp med sina tre syskon, sin missbrukande mamma och hennes destruktiva män. Hon har ytterligare en äldre bror som omhändertogs efter födseln. Honom lärde hon känna först som vuxen. Jessica beskriver en kaotisk vardag med många svek och senare splittras syskonen i olika familjehem. När hon blir placerad hos Amy och Rolf så vänder det, plötsligt blir hon behandlad som en familjemedlem och vardagen blir tryggare. Jessica beskriver också den stora betydelsen som musiken och senare även hennes son Liam och Liams pappa har för henne.

Vi har ju hemligheter i den här familjen av Therése Eriksson

Therése har en trygg uppväxt fram tills att hennes pappa en dag berättar att hennes mamma är alkoholist. Therése berättar om ensamhet och oro hemma och om en mamma som blir allt sjukare. Det visar sig senare att mamman lider av bipolär sjukdom. Hennes räddning är vännerna, hennes storebror Danne, skolkuratoren, en lärare och senare även arbetet med olika projekt och som lägerledare på somrarna. Hon beskriver att hennes liv är bra, även om hemmiljön inte är det. Therése har tillsammans med en kompis startat barnrättsorganisationen Maskrosbarn som hjälper utsatta barn och ungdomar som har det jobbigt hemma.

Mig äger ingen av Åsa Linderborg

Åsa är fyra år när hennes mamma lämnar hennes pappa för en annan man. Åsa växer upp med sin ensamstående alkoholiserade pappa och är hos sin mamma varannan helg. Åsa har en fin och kärleksfull relation till sin pappa men han har svårt att tillgodose hennes grundläggande behov såsom mat och hygien. Åsas räddning blir den stora släkten, med en farmor som ser till att både hon och pappan får mat och en faster som ser till att Åsa får bada en gång i veckan och tvättar hennes kläder.

I skuggan av rampljuset av Bobby Ljunggren

När Bobby är fyra år så lämnar hans mamma honom i ett familjehem där familjehemsmamman misshandlar de placerade barnen fysiskt och psykiskt. Senare får Bobby komma hem på helgerna till sin mamma och sin styvpappa Åke. Bobby beskriver hur han i flera års tid växlar mellan att leva i skräck i familjehemmet under veckorna och på helgerna i relativ trygghet tillsammans med sin mamma och framförallt styvpappan Åke. Musiken blir hans räddning även om han utvecklar ett tablettmissbruk som håller på att kosta honom livet.

Monster av Joakim Lundell

I *Monster* beskriver Joakim sin uppväxt med sin missbrukande mamma. På mammans initiativ blir han placerad på psyket som åttaåring, på vuxenavdelningen då det inte fanns plats på barn och ungdomspsykiatri. Efter två veckor placeras Joakim hos en fosterfamilj och det är starten på en fortsatt uppväxt med missbruk, kriminalitet, ungdomshem, fosterhem och även hemlöshet. Det är också en berättelse om starten på hans karriär som youtuber, musikartist och regissör. Vändpunkten kommer först i vuxen ålder när han träffar Jonna. Joakim och Jonna gifter sig, de har en framgångsrik youtubekanal och Joakim är också på god väg att skapa sig en karriär inom musiken.

Anknytningsperson och andra viktiga vuxna

Temat anknytningsperson och andra viktiga vuxna är den skyddsfaktor som framkommer mest och tydligast i böckerna (se bilaga 1). Werner (2005b) visar att anknytningspersoner och andra viktiga vuxna i omgivningen hjälper barnen att utvecklas och känna att det finns meningsfullhet i livet, vilket ökar barnens möjligheter att hantera de svårigheter som finns.

Anknytningsperson

Gemensamt för de sex författarna är att alla har en anknytningsperson i en förälder under de första kritiska levnadsåren av sitt liv (jmf Werner 2005b). Anknytningspersoner är en viktig skyddsfaktor när det kommer till att hantera stress och återhämta sig från trauman senare i livet (Masten et al 1996; Garnezy, Masten & Tellegen 1984; Gilligan 2000). Cronström (2003) styrker betydelsen av relationen då hon i sin undersökning skriver att även missbrukande och psykiskt sjuka föräldrar har mycket positivt att ge sina barn i form av kärlek och närhet under nyktra, friska och fungerande perioder. De är tillräckligt bra, trots sina brister (Cronström 2003). En bra beskrivning av det är när Morgans mamma nattar honom i lägenheten och utanför sovrummet väntar fyllefesten henne:

- Så nu ska du sova, säger hon med mjuk och varm röst. Hon smeker mitt ansikte och stryker bort mitt hår. Långsamt sjunker jag ner, in i sömnen. Jag är fyra år och älskar de här stunderna.

Morgans mamma är fin och ömsint mot honom för att sedan gå ut genom sovrumsdörren och supa sig full. Det ena utesluter inte det andra. Precis som Cronström (2003) beskriver så är hon tillräckligt bra, trots sina brister. Barnen anpassar sig och använder sig av anknytningspersonernas fördelar och positiva egenskaper (Cronström 2003; Werner 1996, 2005a). Trots destruktiva eller dåliga relationer så får författarna någon form av kärlek från sina föräldrar som upplevs positivt. Cronström (2003) menar att barnen till en början inte vet annat.

Idealiserande av anknytningsperson

Författarna har näst intill oändligt med hopp och tålamod gentemot sina föräldrar och beskrivningar om hur underbar mamma eller pappa är finns hos alla författare. Cronström (2003) bekräftar bilden och menar att maskrosbarn ofta har en positiv grundsyn och de slutar inte vänta och hoppas på en förändring (Cronström 2003). Therese beskriver sina föräldrar: ”Underbara fantastiska mamma. Hon var värd en chans till. Nu skulle hon få tillbaka sitt liv och jag skulle få tillbaka min mamma” och ”Fan vad jag älskade min pappa. Han var verkligen inte som andra men han var helt underbar”. Jessica beskriver glädjen i kroppen när hon kommer hem från skolan och hör ljudet av dammsugaren och lukten av städprodukter då mamma var nykter: ”Mamma stod upp, då var allt bra. Jag avgudade henne”. Joakim skildrar ett flertal händelser under de första åren med sin mamma där han känner sig ensam, önskad och rädd. Exempelvis när hans mamma skrämmer honom så till den grad att han själv sticker

nålar i armarna för att hon säger att han har monster under huden och att han ska sticka ihjäl dem med en synål. Detta till trots så älskar han sin mamma. Hon är hans trygghet. Joakim beskriver i nedanstående citat en längtan efter mamma när han för första gången blir placerad i ett familjehem:

Men hur mycket jag själv, eller Roine, än höll mig sysselsatt kunde jag inte sluta tänka på mamma. Jag menar, trots allt som hänt hade det ju alltid varit hon och jag. Jag kunde längta efter henne så att det nästan gjorde ont. Till slut stod jag inte ut längre och bestämde mig för att rymma hem.

Therese skriver om och om igen om sin älskade pappa som arbetar allt mer ju sämre mamman blir. Han tillgodoser inte hennes basala behov som att laga mat och sköta hemmet och orkar inte ta hand om Therese men är ”fantastisk” likaså. Även om pappan inte missbrukar är han en bidragande orsak till hennes svåra uppväxt eftersom han stannar kvar hos mamman men väljer att arbeta för att slippa vara hemma. Men Therese ser inte bristerna utan hon ser sin fantastiska pappa som kämpar och ser de fina stunder de har tillsammans som hon beskriver i nedanstående citat:

Jag och min pappa har med jämna mellanrum långa samtal med varandra. Om allt,allt, allt, allt. Vi är så jävla lika. Vi pratar i mun på varandra, avbryter och vill bara prata,prata,prata. Vi blir helt upprörda och pratar om allt. Det är så jävla underbart och jag är så glad att jag har honom.

Även Åsa växer upp med en pappa som brister i sin föräldraförmåga. Han missbrukar och klarar inte heller av att tillgodose hennes basala behov. Men hon älskar honom något så oerhört ändå och fäster inte uppmärksamheten på bristerna. Som vuxen skriver hon efter hans död att hon är ”Tacksam över all okomplicerad kärlek och alla komplicerade erfarenheter”. Författarnas beskrivningar överensstämmer med Cronströms (2003) beskrivningar av maskrosbarn som förvånansvärt lojala mot sina föräldrar både som barn och senare i vuxenlivet, trots uppenbara brister.

Vi tolkar det som att författarna idealiserar anknytningspersonerna, vare sig det är den missbrukande, sjuka eller friska föräldern. Det skulle inte vara svårt att förstå om exempelvis Therese känner eller uttrycker ilska och besvikelse över att pappan inte ingriper. Varken som barn eller senare som vuxna framkommer det kritik, utan snarare en förståelse för kraften i drogen eller för sjukdomen beskrivs. Tydligt beskriver författarna de positiva sidorna, hur bra föräldrarna är och hur mycket de älskar dem. Om man använder sig av en skala, väljer författarna att se det salutogena, det friska och fungerande med sina anknytningspersoner.

Därför tippas vågen/skalan över på den positiva sidan (jmf Antonovsky 2005; Gilligan 2000). Utifrån det salutogena perspektivet är inte stressorer enbart något negativt utan det handlar om hur vi bemöter dem (Antonovsky 2005; Gilligan 2000; Lönnroth 1990). I författarnas fall bemöter de sina anknytningspersoners brister genom att fokusera på deras styrkor. Åsa skiljer sig från de övriga fem och reflekterar vid ett tillfälle om hon är sviken av sina föräldrar.

Hade de svikit mig?

Hon kanske, men inte han. Han hade ju gett mig all kärlek som fanns att få.

Han kanske, men inte hon. Hon hade ju faktiskt funnits där hela tiden.

Att det är just Åsa som reflekterar över detta antar vi beror på att hon inte brinner för något intresse i den utsträckning som de andra författarna gör. Hon spenderar betydligt mer tid med sin missbrukande pappa eftersom hon inte har något fritidsintresse. Vi menar att det är svårare att bortse från bristerna när hon inte kan väga upp det med de positiva effekter ett fritidsintresse ger. Det överensstämmer med Hermens et al (2017) som kommit fram till att de som har ett intresse under uppväxten tenderar att fokusera på sina styrkor snarare än på sina problem.

Andra viktiga vuxna

Andra viktiga vuxna kan vara mor- eller farföräldrar, fosterföräldrar eller annan nära släkting (Cronström 2003). Bobby har till exempel en äldre syster som han beskriver som en viktig person. Hon bor i Schweiz med sin man och de träffas inte mycket men hon ger Bobby en prenumeration på Kamratposten och Kalle Anka och han ser tidningarna som en hälsning från henne. Han greppar de små tecken på uppmärksamhet och kärlek han kan hitta. Under uppväxten, vartefter författarna blir äldre hittar de flesta andra viktiga vuxna att ty sig till. Kanske för att de upptäcker bristerna hos sina föräldrar och att det finns trygghet hos andra. Bobby beskriver sin styvpappa som senare adopterade honom: ” Jag minns inte när jag träffade honom för första gången, jag minns bara att han plötsligt fanns där, trygg och stabil och oändligt snäll”. Jessica och Morgan hittar föräldrasubstitut i sina familjehemsföräldrar där de får det tryggt och känner sig hemma. Morgan beskriver: ” Jag gillar dem. Till slut har jag hittat hem.”

Joakim skiljer sig från de andra och har inte någon viktig vuxen som han kan bo hos eller träffa ofta. Inledningsvis beskriver han mormor och morfar som viktiga. Han träffar dem inte ofta, men de finns där, särskilt under de tidigare åren. Joakim beskriver att mormor och morfar ställer upp för honom och står på hans sida. Trots att de aldrig sa att de älskade honom så visade deras handlingar det. Han beskriver också att han känner trygghet med sin blivande fru Jonna, men detta är först i 25 årsåldern. Han skriver även senare om en manager som han beskriver som en ”fadersgestalt”. Bobby beskriver också sin fru som hans viktigaste person senare i livet, han överlämnade sig helt till henne. Vi ser också att viktiga vuxna kan ha stor betydelse för positiv utveckling även om kontakten inte är frekvent, som med Bobbys storasyster och Joakims mormor och morfar. Detsamma gäller Therese som finner en viktig vuxen i en lärare och en kurator och skriver:

Det fanns en lärare jag ville dela min hemlighet med: Ingrid. Ingrid var min svenskalärare och jag tror alla elever skulle ha kunnat dela sitt innersta med henne. Hon var bara sån, en som man fick förtroende för, en sån som tjatade och varje dag frågade hur man mådde, varför man skolkat eller kommit för sent. /.../ Jag hade svarat tusen gånger att allt var bra, hade lagt på det falska leende. /.../Men Ingrid var en sån som inte gav sig, hon såg igenom mina falska leenden. En dag berättade jag för henne. Jag skämdes och kände mig lättad på samma gång. Ingrid var den första vuxna som jag delade min hemlighet med. Hon tog mig i handen och vi gick upp till kuratorn. I samma sekund som jag berättade för henne gjorde hon ett val, ett val som förmodligen påverkade hela mitt liv.

Kuratorn Petra blev den enda fasta punkten när allt annat gungade. Petra kunde härbärgera och lyssna, hon kunde ställa krav och bli arg. Hon blev en otroligt betydande person i mitt liv, en av de som har hållit mig flytande, vägrat låta mig gå under. Hennes dörr stod alltid öppen och jag som precis vågat släppa in någon i mitt hav av äckliga känslor, hade år av hopp och svek att dela med henne.

Gilligan (2000) framhäver vikten av anknytningspersoner och viktiga vuxna, i första hand en förälder, i andra hand andra familjemedlemmar och i tredje hand övriga viktiga vuxna som kan finnas i lärare, mentorer eller tränare. Beroende på hur relationen med den högst prioriterade personen fungerar kommer de andra ges vikt därefter. Om de första inte fungerar alls kommer det tredje ledet att värdesättas desto mer. Detta ser vi i Therése berättelse som beskriver att när det är skakigt hemma hittar hon istället lärare och kuratorer att ta hjälp och stöd av. Relationen med de högst prioriterade personerna, det vill säga hennes föräldrar, fungerar inte. Inte heller har hon andra familjemedlemmar att vända sig till. Därför

värdesätter hon det tredje ledet, det vill säga hennes lärare och kurator desto mer. Detta fenomen anser vi problematiserar begreppet anknytningsperson eftersom en viktig vuxen kan bli en anknytningsperson som i fallet med Morgan och hans familjehemspappa. Inledningsvis var Morgans mamma hans anknytningsperson men utvecklades mer till en viktig vuxen när han levde med sin familjehemspappa. Vi menar att detta gör begreppen anknytningsperson och viktiga vuxna mer flytande snarare än konstanta.

Anknytningsperson och andra viktiga vuxna- den viktigaste skyddsfaktorn

Jessica beskriver:” Rätt som det var fick jag en kram, så att jag kände att jag hörde till”. Morgan skriver att han kan känna samhörighet med och omtanke från sin familjehemspappa Martin. Detta leder till att de känner sig betydelsefulla och till att livet blir hanterbart för dem, vilket är en viktig faktor för att uppnå KASAM (jmf Antonovsky 2005). Vår analys visar på att anknytningsperson och viktiga vuxna är den skyddsfaktor som förekommer mest frekvent i författarnas berättelser, detta i likhet med andra studier och undersökningar (Garnezy, Masten& Tellegen 1984; Gilligan 2000; Masten et al 1996; Werners 2005b) som visar på att en anknytningsperson eller att ha en annan viktig vuxen är nyckelfaktorer för utsatta barns motståndsförmåga. Att anknytningspersoner och viktiga vuxna är vitalt och stundtals avgörande för författarnas förmåga att hantera sina liv är tydligt.

Sammanfattning av skyddsfaktorn anknytningsperson och andra viktiga vuxna

Utifrån ovanstående analys av skyddsfaktorn anknytningsperson och andra viktiga vuxna kan vi göra följande sammanfattning: Både denna och tidigare studier visar att anknytningsperson och andra viktiga vuxna är den viktigaste skyddsfaktorn för utsatta barn. Alla våra författare hade anknytningspersoner under sina första kritiska år vilket är viktigt för att kunna hantera stress och återhämta sig från trauman senare i livet. En ytterligare gemensam nämnare var att samtliga författare bemötte sina anknytningspersoners brister genom att fokusera på deras styrkor. Det framkom också att andra vuxna i författarnas närhet tillskrevs större betydelse när relationen med föräldrarna inte fungerade. Just detta fenomen ansåg vi problematiserade begreppet anknytningsperson eftersom en viktig vuxen kan utvecklas till att bli anknytningsperson. Begreppen blir alltså flytande.

Intressen

Temat intresse är den skyddsfaktor som förekommer näst mest i böckerna (se bilaga 1). Att ha ett intresse är en skyddande faktor för utsatta barn, det får dem att känna tillhörighet (Cronström 2003; Garnezy, Masten & Tellegen 1984; Rutter 1987; Werner 1996).

Författarnas intressen varierar från musik, teater, film, bloggande, drivande av olika projekt, idrott och politiskt engagemang. Vissa fokuserar på endast ett intresse medan andra har flera olika, dock alltid med ett huvudintresse.

Kreativa intressen

Beskrivningarna av de kreativa intressena skiljer sig från de övriga då de ger en bild av att vara något mer än ett intresse utan snarare ett livselixir, ett måste för att överleva. Just kreativitet och konstnärlig förmåga hjälper barn med en svår barndom att utveckla resiliens (Borge 2012; Winslow, Sandler & Wolchik 2005). Bobby likställer musiken med syre som han måste ha för att kunna andas och beskriver hur han "spratt till av lycka" i sitt första möte med modern musik och att han blir euforiskt när han skriver en riktigt bra låt. Jessica beskriver musiken som glädjen i livet. Morgan beskriver hur hela hans väsen "skakar av glädje" när han får rollen som Herodes i en skolpjäs. Känslobeskrivningarna är starka. Ibland beskriver författarna sin passion för sitt intresse som en drog, som Bobby i nedanstående citat:

Känslan jag får när allt stämmer på det här viset är starkare än vilken drog som helst. /.../ Den försätter mig i ett slags rus som kan vara i dagar. Ibland har jag känslan som mål när jag ska skriva en låt. Jag nöjer mig inte förrän jag nått fram till "drogen" - en bra morot många gånger.

Även Morgan beskriver glädjen över teatern som en "berusande frihetskänsla" och hur ett "lyckorus" fyller hela honom när han lyckas få sin publik att skratta. Denna passion och glädje för sina intressen skapar den meningsfullhet som Antonovsky (2005) menar är den viktigaste faktorn för att nå KASAM.

Intressen som flykt

En annan gemensam faktor som framkommer är tiden intresset tar i anspråk. All tid som intresset upptar innebär tid bort från de problem som omger författarna, i form av exempelvis missbruk och psykisk ohälsa hos sina anknytningspersoner, och de får annat att tänka på. Jessica skriver uttryckligen att "Musiken var alltid min tillflykt, jämt." Att just kreativa barn

använder sitt intresse som ett sätt att fly verkligheten bekräftar Borge som skriver att de "...flyr från svåra familjeförhållanden till sin egen fantasivärld" (Borge 2012, s. 24). Tiden intresset tar i anspråk anser vi också minska risken för att hamna i exempelvis kriminalitet och drogmissbruk. Bobby beskriver till exempel hur han sitter en hel dag och övar på ett munspel som han har fått av sin styvbror. Han ger sig inte förrän han lärt sig. Morgan lägger timme efter timme på allt från att lära sig att balansera sopborstar på hakan som Charlie Chaplin till att öva danssteg framför MTV. Författarna använder också sina intressen vid livskriser. Till exempel när Bobbys styvpappa dör menar han att han åtminstone har kvar musiken i sitt liv. Detta överensstämmer med vad Antonovsky (2005) skriver om hur personer som upplever en hög grad av meningsfullhet hanterar tragiska händelser i livet. De konfronterar utmaningen, försöker hitta en mening med den och gör sitt bästa för att ta sig genom den.

Idrott

Ingen av författarna har idrotten som huvudintresse men Joakim, Morgan och Therese utövar fotboll respektive badminton. Alla tre beskriver att de är riktigt bra på sina sporter. Morgan beskriver att fotboll "är på liv och död." Morgan och Therese får dock ingen positiv respons för sina insatser vilket Morgan beskriver i nedanstående citat:

Fotbollsträningen börjar bli tråkig och liniment luktar inte ens gott längre: tänker jag argt. Vi har fått en ny tränare och han tar inte ut mig i laget. Hur duktig jag än är får jag inte spela. Han låter istället sin son Carl vara med i startelvan. Även om jag springer snabbare, passar bättre och jobbar hårdare, får jag aldrig spela.

Therese har samma strategi som Morgan. När hennes äldre klubbkamrater är elaka mot henne, försöker hon ännu hårdare. Men varken Morgan eller Therese lyckas få den positiva feedback de eftersträvar och båda slutar på sina respektive sporter. Inte för att de tröttnat på sporten utan för att de blir illa behandlade. Detta talar emot Hermens et al (2017) som menar att idrott i allmänhet och lagsport i synnerhet har en positiv inverkan på socialt utsatta barn. Vår tolkning är att idrott säkert har en positiv inverkan på utsatta barn men att det i stor utsträckning är beroende på om tränare och lagkamrater är hjälpande eller stjälpande.

Sammanfattning av skyddsfaktorn intresse

För samtliga sex författare finns där intressen som i större eller mindre utsträckning bidrar till glädje och meningsfullhet i deras liv, vilket bekräftar tidigare forskning som kommit fram till att intresse av något slag är en skyddande faktor för utsatta barn (Garmezy, Masten & Tellegen 1984; Rutter 1987; Werner 1996; 2005b). De barn som har ett intresse tenderar att i större utsträckning fokusera på sina styrkor än sina brister (Hermens et al. 2017). Det överensstämmer med Cronström (2003) som menar att maskrosbarn har en förmåga att hitta positiva saker att hänga fast sig vid. Intresset får också följd effekter som bidrar till att individer utvecklas och ökar sin livserfarenhet på ett positivt sätt (Hermens et al. 2017). Det vi kunde utläsa i vår analys var att kreativa intressen skilde sig från de övriga, de beskrevs som ett livselixir. Vi kunde också se att författarna använde sina intressen som en flykt från sina problem. Slutligen problematiserade vi idrotten som skyddande faktor och drog slutsatsen att idrotten är beroende av välvilliga tränare och lagkamrater för att fylla en skyddande funktion.

Personliga egenskaper

Temat personliga egenskaper är den skyddsfaktor som beskrivs minst i böckerna (se bilaga 1). Temat är uppdelat i de fyra underrubrikerna positiv grundsyn, problemlösning, målmedvetenhet och talang. Positiv grundsyn är den av egenskaperna som förekommer mest frekvent hos författarna följt av talang och målmedvetenhet som båda förekommer lika frekvent. Minst frekvent hos författarna förekom beskrivningar av problemlösning.

Positiv grundsyn

Flera av författarna beskriver jobbiga situationer där de väljer att se det positiva istället för att fokusera på det negativa. Detta är en vanlig läggning hos maskrosbarn som har en förmåga att se det positiva i saker (Cronström 2003). Bobby uttrycker det väldigt tydligt när han skriver att "...jag snabbt lärde mig att överleva genom att fokusera på det som var positivt och att inte grotta ner mig." När Joakim hamnar på ett ungdomsboende beskriver han det som att komma ur askan i elden. Trots det uttrycker han en tacksamhet över att vara där, att han gillar personalen, maten och rutinerna. Morgan tycker det är roligt när hans mammas fyllekompisar kommer till lägenheten, fastän att han vet att kvällen alltid slutar med bråk och skrik. Therese drar det ett steg längre och skriver att hon är lycklig och mår bra i sitt liv med sina vänner och att "Skillnaden mellan mitt liv och det jag har hemma är enormt! Mitt liv är bra. Underbart."

Allt elände som hon får utstå i hemmet med sin alkoholiserade mamma är alltså inte hennes liv, hon tar helt avstånd från det som en del av hennes liv.

De svåra situationer som författarna utsätts för och lever med kallar Antonovsky (2005) för stressorer som han menar är något att förhålla sig till och inte bekämpa. Beroende på hur författarna bemöter dessa stressorer och på vilka stressorerna är så kan de till och med verka hälsofrämjande (jmf Antonovsky 2005). Det handlar om att kunna anpassa sig trots kriser och hotande omgivningar precis som Joakim gör när han väljer att även se det som är positivt på ungdomsboendet. På så sätt utvecklar han sin motståndskraft, sin resiliens (jmf Borge 2012). Att ha förmågan att se saker positivt kan också vara en bidragande faktor till att överhuvudtaget klara av att hantera dessa jobbiga situationer (Ong, Bergman, Boker 2009). Vi anser dock att denna positiva grundsyn också kan vara en fråga om flykt eller förnekelse av en problematisk situation. Att förneka och trycka undan svårigheter menar vi kan få negativa konsekvenser senare i livet och i Bobbys fall utvecklar han ett svårt tablettmissbruk i vuxen ålder.

Målmedvetenhet

De flesta författarna drivs av en stark målmedvetenhet. Tydligast är Bobby och Morgan när de sätter upp mål för att kunna leva på sina intressen. Bobby skriver: "Jag satte upp ett mål för mig själv: när jag var tjugotre år skulle jag kunna leva på musiken." Morgan beskriver hur han gör upp en plan för hur han ska komma in på någon av de tre scenskolorna i Sverige. Han ska söka på varje skola fem gånger. "Jag ska söka femton gånger, så att jag förstår vad de letar efter, hur det går till, vad man ska göra och kunna. Sedan tänker jag ta lektioner för att förbättra det jag är dålig på." Båda två är starkt målinriktade och har en stark tro på att de kommer att nå sina mål. Även om maskrosbarnen är unika i sina sätt att hantera sin uppväxt verkar den gemensamma faktorn vara just att de tror på sig själva (Cronström 2003). Alla våra författare är framgångsrika i sina yrkesliv och det är inte osannolikt att målmedvetenheten är en starkt bidragande faktor som har tagit dem dit de är idag. Utan den målmedvetenheten kanske de istället hade levt ett destruktivt liv och hamnat närmare den ohälsosamma polen på den salutogena skalan (jmf Antonovsky 2005), som så många andra barn som växer upp i utsatthet.

Talang

Författarnas talanger är starkt kopplade till deras intressen. Precis som Werner (2005b) beskriver gör deras talanger att de känner sig värdefulla. Särskilt Morgan använder sin humoristiska talang i flera olika sammanhang och ofta som ett sätt att bli sedd och accepterad av alla nya människor som han slussas runt mellan. Han utför slapsticks och skadar sig men ignorerar det så länge han får sin publik att skratta. Han drar skämt för lärare och socialsekreterare och känner sig bekräftad så fort han får dem att skratta. Att få andra att skratta är ett av flera olika sätt för maskrosbarn att hantera sin uppväxt (Cronström 2003). Att använda sin talang på det här sättet är också en av förutsättningarna för en salutogen utveckling (jmf Lindström & Eriksson 2005). Cronström (2003) menar att maskrosbarnens talanger ger dem något positivt att hänga fast vid. Lindström och Eriksson (2005) pratar om konsten att använda tillgängliga resurser och Antonovsky (2005) pratar om i vilken grad man upplever att man har resurser att tillgå för att möta exempelvis en problematisk uppväxt. Att uppleva att man har resurser att tillgå är en viktig komponent för att uppnå KASAM (Antonovsky 2005). Vi kan dock se att Morgan under sin uppväxt många gånger använder sin humor för att bli omtyckt och accepterad i otrygga situationer men att han ger uttryck för frustration och aggression när han känner trygghet hos sin familjehemspappa Martin. Vi tolkar det som att talang inte endast är en resurs för att uppnå KASAM utan även en försvarsmekanism.

Problemlösning

Lindström och Eriksson (2005) menar att förutsättningarna för en salutogen utveckling i första hand är en orientering mot problemlösning. Även här sticker Morgan ut då han är den enda av författarna som ger flera exempel på olika typer av problemlösning, exempelvis vid antagningsproven till scenskolan.

- Ja. Du, förresten. Det är bra om du har gymnastikkläder. För senare kommer det att bli mycket fysiska prov, så du kommer att svettas.

- Okej, säger jag och får lite panik.

Jag har inga gymnastikkläder med mig men är man fattig får man vara uppfinningsrik. Jag går till en simhall och frågar efter kvarglömda saker. En kille som pratar loj skånska leder in mig till ett rum med gamla kläder och jag börjar rota bland träningskläderna. En stund senare ropar jag glatt att jag har hittat min blå Sergio Tacchini-träningsoverall.

Detta exempel överensstämmer väl med Cronströms (2003) beskrivning av maskrosbarn som kreativa med en drivkraft att hitta lösningar. Denna drivkraft ser vi även som en komponent till ovanstående målmedvetenhet.

Sammanfattning av skyddsfaktorn personliga egenskaper

I ovanstående analys har vi kommit fram till att en positiv grundsyn är en förutsättning för en salutogen utveckling, men också problematiserat den som en flykt och förnekelse av författarnas svåra livssituationer. Vi menar att det kan få negativa konsekvenser senare i livet, som i Bobbys fall när han utvecklar ett svårt tablettmissbruk. Vi har också sett att målmedvetenhet är en starkt bidragande faktor till författarnas framgångar kombinerat med deras talang som ger dem något positivt att hänga fast vid. Men vi såg också att talangen i Morgans fall användes som en försvarsmekanism, något att gömma sig bakom. Avslutningsvis ansåg vi att egenskapen problemlösning samverkade med egenskapen målmedvetenhet.

Samverkan av skyddsfaktorer

Ovan har vi analyserat skyddsfaktorerna var för sig, vilket stundtals har varit svårt då de samverkar i flera fall. Vi kan se att den positiva grundsynen ligger till grund för författarnas sätt att bemöta sina anknytningspersoners brister genom att fokusera på deras styrkor. Vi ser också hur författarnas talanger är starkt kopplade till deras intressen. Intressena ger författarna positiva erfarenheter som i sin tur ger dem en positiv grundsyn vilket leder till en uppåtgående spiral. På samma sätt som det kan få motsatt effekt som vid exempelvis Morgans fotbollsintresse. Tränaren uppmuntrar inte Morgan och han får en negativ erfarenhet av idrotten. Allt hänger ihop. Det är svårt att tänka sig att Morgan kunnat satsa på sin skådespelarkarriär om han inte hade haft den enorma support som han får från sin familjehemspappa. Det är också svårt att tänka sig att han skulle lyckas med sin skådespelarkarriär utan den talang han besitter. Samma gäller för Bobby, Jessica, Joakim och Therese. Alla besitter de fantastiska talanger och förr eller senare i livet finner de också personer i livet som stöttar dem och ger dem trygghet. Talangen föder ett intresse som stötts av en eller flera anknytningspersoner eller viktiga vuxna. Denna samverkan ger oss en djupare förståelse för hur författarnas skyddsfaktorer bidragit till att de växt upp till fungerande vuxna trots sina problematiska uppväxter. Den som skiljer sig från mängden är Åsa som nästan uteslutande beskriver skyddsfaktorn anknytningsperson eller viktig vuxen i sin berättelse. Det

talat också för att det stämmer att det är den viktigaste skyddsfaktorn, precis som flera studier och undersökningar kommit fram till (jmf Garnezy, Masten & Tellegen 1984; Gilligan 2000; Masten et al 1995; Werner 2005b).

Avslutande diskussion

I studiens sista och avslutande kapitel knyter vi ihop säcken genom att återkoppla till studiens frågeställningar. Sedan problematiserar vi begreppet maskrosbarn för att avslutningsvis blicka bortom vår studie till vidare forskning.

Återkoppling till frågeställningarna

I ovanstående analys har vi fått svar på våra forskningsfrågor:

- I vilken utsträckning kan skyddsfaktorerna anknytningsperson/viktiga vuxna, intressen och personliga egenskaper identifieras i självbiografierna?
- Samverkar dessa skyddsfaktorer och i så fall på vilket sätt?

På första frågan visar analysen att samtliga av de nämnda skyddsfaktorerna kan identifieras och att anknytningsperson/viktiga vuxna förekommer mest frekvent följt av intressen och slutligen personliga egenskaper. På andra frågan kan vi se att ingen av skyddsfaktorerna står ensamt för att författarna klarat sig med hälsan i behåll efter den svåra uppväxten, utan det är just samverkan dem emellan som är nyckeln till framgång. Med ett undantag från författaren Åsa som nästan uteslutande beskrev skyddsfaktorn anknytningsperson och viktiga vuxna.

Begreppen KASAM och resiliens försöker båda förklara hur viktig denna samverkan är. Dock finner vi att Antonovsky (2005) tar lite lätt på anknytningspersoners och viktiga vuxnas betydelse. I sitt begrepp KASAM slår han ihop personliga egenskaper och anknytningspersoner/viktiga vuxna under KASAM komponenten hanterbarhet. Han menar också att den komponenten är minst viktig, dock inte oviktig, av de tre komponenterna som tillsammans utgör KASAM. Den viktigaste komponenten är enligt Antonovsky (2005) meningsfullhet som vi likställer med intresse. Han menar att de personer som brinner för saker i livet alltid har möjlighet att finna resurser. Det är lite av en diskussion om hönan eller ägget, vad kommer först? Men utifrån resultatet av vår och flera andra studier som vi tidigare nämnt så anser vi att anknytningsperson/viktiga vuxna är den viktigaste skyddsfaktorn för utsatta barn. En förklaring till att KASAM inte fungerar fullt ut att applicera på utsatta barn kan vara att begreppet utvecklats utifrån vuxna resilienta individer med lång livserfarenhet

(Borge 2012). Men å andra sidan var våra författare vuxna individer när de skrev om sin utsatta barndom och maskrosbarn kan man inte definieras som förrän man är vuxen.

Resiliensbegreppet knyter inte an till de skyddande faktorerna lika tydligt som KASAM begreppet. Resiliensbegreppet förklarar istället det komplexa samspelet mellan barnet och dess riskfyllda miljö (Borge 2012; Rutter 1987). Resiliens handlar alltså mer om hur våra författare reagerar på stressorer de utsätts för än hur deras skyddsfaktorer samverkar. Men att de samverkar ser vi i vår studie, i större eller mindre utsträckning. Särskilt talang och intresse som vi beskriver ovan. Dock verkar det behövas en trygghet i botten i form av anknytningspersoner eller andra viktiga vuxna för att de ska kunna blomma ut.

Detta sammantaget bidrar till den positiva grundsyn som var den största underkategorin till personliga egenskaper, och en positiv grundsyn för oss en bit närmare den hälsosamma polen på den salutogena skalan. Till skillnad från Kauai studien (Werner & Smith 2003; Werner 1996; 2005b) som främst identifierade skyddsfaktorer så har vi i denna studie även kunnat undersöka på vilket sätt maskrosbarns skyddsfaktorer kan samverka. Vilket har lett till att vi har fått en djupare förståelse för dem.

Begreppet maskrosbarn

En ny frågeställning som uppkommit under arbetets gång är när man blir ett maskrosbarn. Enligt Cronstörms (2003) definition är man aldrig ett maskrosbarn när man är barn. Det definieras man först som när man vuxit upp till en fungerande vuxen, trots en svår uppväxt. Bland våra författare finns det exempel på de som uppfyller dessa kriterier, som Jessica, Morgan, Therese och Åsa. Bobby och Joakim är inte lika självklara, de kom en bra bit in i vuxenlivet innan det ordnade till sig för dem. Joakim var runt 26 och Bobby fortsatte med sitt tablettmissbruk ändå tills han var i 50 årsåldern. Lönnroth (1990) och Cronström (2003) skriver båda i resultatet av sina undersökningar att det inte är svart eller vitt, att man antingen är ett maskrosbarn eller inte. Även här kan vi använda oss av skalor, vissa uppfyller kriterierna för definitionen bättre än andra och mer eller mindre. Barnrättsorganisationen Maskrosbarn, som vår ena författare Therese har grundat, skriver att de som anser sig vara maskrosbarn, är det. Vare sig de är vuxna eller barn. Exempelvis skulle barnrättsorganisationen Maskrosbarn kalla vår författare Åsa för maskrosbarn redan som barn eftersom hon klarar skolan bra trots sina bristfälliga hemförhållanden. Utöver begreppet maskrosbarn finns även synonyma begrepp som motståndskraftiga och osårbara barn och som

engelskans invulnerable children och superkids som vi tidigare nämnt. Just osårbara tycker vi är vilseledande eftersom dessa barn inte är osårbara. Ingen går igenom en traumatisk uppväxt omärkt av svårigheterna. De blir påverkade av uppväxten men det till trots skapar de ett fungerande vuxenliv precis som författarna i våra utvalda självbiografier. Vi efterlyser ett mer adekvat begrepp som inte inkluderar ordet barn och inte framhåller dessa personer som någon sorts supermänniskor.

Vidare forskning

Även om det har forskats mycket på resiliens, skyddsfaktorer och vilka personliga egenskaper som bidrar till barnets förmåga att skapa ett fungerande vuxenliv så finns det mer att lära (Andersson 2008; Masten 2014). Forskningen ändrar riktning och vill inte bara förstå skyddsfaktorer utan även de underliggande processerna för att kunna förstärka dessa. Även miljön där barnen vistas, exempelvis skola, kan studeras och då utifrån flera olika nivåer och inte bara på individ utan även på systemnivå (Masten 2014). Hos de barn som har flera problem samtidigt är det viktigt att titta på vad som är det ursprungliga problemet och hur dessa samspelar. En riskfaktor kan öka risken för ytterligare riskfaktorer och följden kan bli en snöbollseffekt. Kan skyddsfaktorer som förstärks öka möjligheten att uppmärksamma och ta åt sig ytterligare skyddsfaktorer? Masten (2014) menar att precis som det kan bli en negativ snöbollseffekt så kan det bli en positiv och att detta kan bidra till att vända en nedåtgående trend. En annan riktning som uppmärksammas är att det tidigare har fokuserats mycket på pojkar vilket gör att flickor har hamnat mellan stolarna då deras riskfaktorer yttrar sig annorlunda. Detta gör att det finns utrymme för att undersöka könsskillnader. Frågan är om det endast är beteendeproblemen hos flickorna som ter sig annorlunda eller om även risk och skyddsfaktorer påverkar olika och hur olika faktorer samverkar (Andersson 2008).

Något som vi tänkte på i vår studie är att alla författarna är infödda svenskar och en del av den svenska och västerländska kulturen. Deras skyddsfaktorer och samverkan dem emellan kanske inte ser likadana ut som hos dem med annan kulturell bakgrund. Föreningslivet i Sverige är starkt, men tar man del av det i lika stor utsträckning om man har utlandsfödda och icke västerländska föräldrar? Hur ser missbruksproblematik och psykisk ohälsa ut i kombination med hederskultur? Sverige är idag ett multikulturellt land och vi inom socialt arbete måste ha kunskapen och verktygen att tillgodose allas behov av hjälp. Familjer med invandrabakgrund är särskilt utsatta då de i större utsträckning lever i fattigdom och

trångboddhet. Bland annat som ett resultat av att de har svårare att komma in på arbetsmarknaden. Även Graber, Pichon och Carabine (2015) efterfrågar mer forskning utifrån kulturella skillnader. Mot denna bakgrund efterlyser vi fler studier som fokuserar på skyddsfaktorer men som tar avstamp hos maskrosbarn med olika kulturell bakgrund. Inledningsvis skriver vi att vi vill göra en studie som fokuserar på skyddsfaktorer, för att synliggöra dem bättre och för att vi inom socialt arbete ska ha möjlighet att identifiera och förstärka dem hos de utsatta barn vi möter. Naturligtvis måste vi kunna göra det hos alla barn vi möter, oavsett kulturell bakgrund.

Källor:

Alling, Morgan (2010). *Kriget är slut*. Stockholm: Forum.

Andersson, Gunvor (2008). *Utsatt barndom – olika vuxenliv: ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.

Andersson, Jessica & Swanberg, Lena Katarina (2009). *När kalla nätter plågar mig med minnen av hur det var*. Stockholm: Bonnier.

Anthony, James (1987). Risk, Vulnerability and Resilience: An Overview. I: James E. Anthony & Bertram J. Cohler (red.) *The invulnerable child*. New York: Guilford Press.

Antonovsky, Aaron (2005). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.

Borge, Anne Inger Helmen (2012). *Resiliens: Risk och sund utveckling*. Lund: Studentlitteratur.

Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber.

Cronström, Solveig (2003). *Dansa med träben. Maskrosbarn och andra- om överlevnadens konst och pris*. Västra Frölunda: Mareld.

Eriksson, Therése (2009). *Vi har ju hemligheter i den här familjen*. Västerås: Ica.

Garnezy, Norman, Ann S. Masten & Auke Tellegen (1984). The Study of Stress and Competence in Children: A Building Block for Developmental Psychopathology. *Child Development*, 1: 97.

Gilligan, Robbie (2000). Adversity, Resilience and young people: The protective Value of positive school and spare time experiences. *Children & Society*, 14: 37-47.

Graber, Rebecca, Florence Pichon & Elizabeth Carabine (2015). *Psychological resilience. State of knowledge and future research agendas*. London: Overseas Development Institute.

Hermens, Niels, Sabina Super, Kirsten T. Verkooijen & Maria A. Koelen (2017). A Systematic Review of Life Skill Development Through Sports Programs Serving Socially Vulnerable Youth. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 88(4): 408–424.

Jönson, Håkan (2010). *Sociala problem som perspektiv. En ansats för forskning & socialt arbete*. Malmö: Liber.

Lind, Rolf (2014). *Vidga vetandet*. Lund: Studentlitteratur.

Linderborg, Åsa (2007). *Mig äger ingen*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.

Lindström, Bengt & Monica Eriksson (2005). Salutogenesis. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 59: 440–442.

Ljunggren, Bobby & Linda Grahn (2015). *I skuggan av rampljuset: maskrosbarnet som vann melodifestivalen*. Stockholm: Printz fakta.

Lucas, Steven & Carolina Jernbro (2014). Försummelse av barn - ett försummat problem. *Läkartidningen*, 111(47): 2102–2104.

Lundell, Joakim (2017). *Monster*. Stockholm: Forum.

Lönnroth, Ami (red.) (1987). *Maskrosbarnen: en artikelserie ur Svenska dagbladet*. Stockholm: Svenska dagbladet.

Maskrosbarn (2017). Om oss. [<http://vuxen.maskrosbarn.org/om-oss/>. Hämtat: 2017-10-03.]

Masten, Ann S, Douglas Coatsworth, Jennifer Neemann, Scott D. Gest, Auke Tellegen & Norman Garmezy (1995). The Structure and Coherence of Competence from Childhood Through Adolescence. *Child Development*, 6: 1635-1659.

Masten, Ann S & Auke Tellegen (2012). Resilience in developmental psychopathology: Contributions of the Project Competence Longitudinal Study. *Development and Psychopathology*, 24: 345-361

Masten, Ann S. (2014). *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York: The Guilford Press.

Ong, Anthony D, CS Bergeman & Steven M Boker (2009). Resilience Comes of Age: Defining Features in Later Adulthood. *Journal of Personality*, 77(6): 1777–1804.

Rennstam, Jens & David Wästerfors (2015). Att analysera kvalitativt material. I Göran Ahrne & Svensson, Peter (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.

Rutter, Michael (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57(3): 316-331.

Skaerbaeck, Eva (2012). Ansvar, anonymitet och kunskapsanspråk. I: Hildur Kalman & Veronica Lövgren (red). *Etiska dilemman - Forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

Sommerchild, Hilchen (1999). Bemästrandet som ett vägledande begrepp. I: Berit Grøholt, Hilchen Sommerschild & Bente Gjørnum (red.) *Att bemästra: motståndskraft, skyddsfaktorer, och kreativitet bland utsatta barn, ungdomar och deras föräldrar*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsa (Sfph).

Statistiska centralbyrån (2017). *Folkmängd efter ålder och år*. [http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__BE__BE0101__BE0101A/BefolkningR1860/table/tableViewLayout1/?rxid=0e1a1e1e-14b0-40ef-b00b-d403dce362f9. Hämtat: 2017-10-13.]

Svedmark, Eva I (2012). Att skydda individen från skada. En forskningsetisk balansakt. I Hildur Kalman & Veronica Lövgren (red). *Etiska dilemman - Forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

Svensson, Peter & Göran Ahrne (2015). Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt. I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber AB.

Vetenskapsrådet (2011). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. [<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>. Hämtat: 2017-10-11.]

Von Knorring, Anne-Liis (2012). Psykisk ohälsa hos barn och ungdomar. Lund: Studentlitteratur.

Werner, Emmy E. (1996). Vulnerable but invincible: High risk children from birth to adulthood. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 5: 47–51.

Werner, Emmy E.(2005a). What can we learn about resilience from large-scale longitudinal studies? I: Sam Goldstein & Robert B. Brooks (red.) *Handbook of resilience in children*. New York: Springer.

Werner, Emmy E.(2005b). Resilience and recovery: Findings from the Kauai longitudinal study. *Focal Point Research, Policy, and Practice in Children's Mental Health*, 19(1): 11-14.

Werner Emmy E, Ruth S Smith (2003) *Att växa mot alla odds. Från Födelse till vuxenliv*. Stockholm: Norstedts.

Winslow, Emily B, Irwin N. Sandler & Sharlene A. Wolchik (2005). Building resilience in all children. I: Sam Goldstein, Sam & Robert B. Brooks (red.) *Handbook of resilience in children*. New York: Springer.

Öberg, Peter (2015). Livshistorieintervjuer. I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber AB.

Bilaga 1

	Bobby	Jessica	Joakim	Morgan	Therese	Åsa	Summa
Anknytningsperson / viktiga vuxna	20	9	8	14	16	17	84
Intressen	15	10	9	14	10	6	64
Personliga egenheter	6	7	5	27	6	1	52
Målmedvetenhet	2	3	1	2	3		
Positiv grundsyn	4	2	3	9	3		
Problemlösning				9			
Talang		2	1	7		1	

Förklaring: Siffrorna motsvarar hur många gånger författarna beskrev respektive skyddsåttor i sina självbiografier. Beskrivningar av personliga egenskaper visar det totala antalet där det totala antalet sedan är fördelat på tre underrubriker. Härgerma motsvarar de fångor vi använde när vi kodade bokenna.